

Ene na andere dominee moest het veld ruimen Woelige jaren op de Veluwe onderzocht

door Frans Verkade

Je kijkt bijna je ogen uit wanneer je thans op een zondag Elspeet, Ermelo of Nunspeet aandoet en niet ver van een Godshuis het aantal passanten telt. In laatstgenoemde plaatsen is zelfs het aantal kerken wellicht niet meer op twee handen te tellen terwijl in hervormd Elspeet ook al enige jaren twee predikanten werkzaam zijn. Ook op het hartje van de Veluwe heeft men andere tijden gekend. Zondagen waarin zelfs de kerkeraad niet compleet vertegenwoordigd was. Sterker nog waarin de hervormde kerk gesloten bleef. Kortom, woelige jaren.

A. Sulman heeft in een 89 pagina's tellende doctoraalscriptie "Woelige jaren, conflicten in de gemeente Ermelo, 1850-1914" ook het nodige over de kerkelijke situatie aan het daglicht gebracht. Het ging er op een gegeven moment hard aan toe.

In 1853 rapporteert de burgemeester van Ermelo, waartoe ook Elspeet en Nunspeet behoorden, over de bewoners van de huttedorpen: "Het ontbreekt deze mensen ook niet aan godsdienstzin: gaarne wonen zij de openbare godsdiensttoefening bij. Men hoort hen niet vloeken, echtbreuk is bij hen bijna onbekend, de zondag wordt in acht genomen.

Doch, helaas zeer treurig zijn de onderscheidene en overeenstemmende berigten, die men ons omtrent den invloed van de piëtistische rigting der Veluwe op de nijverheid dezer arme menschen heeft meegedeeld: men prest hun onverstaanbare dogma's in, en van den predikstoel, zoo zegt één onzer berigtgevers leert men hun niet zelden de maatschappelijke deugden, die den grondslag van alle welvaart uitmaken, en schier op elk blad van het Evangelie aangeprezen worden, als blinkende zonde en eene hemeltergende eigengerechtigheid beschouwen.

Wat moet men van ene bevolking verwachten, die zijne eenige godsdienstige opleiding uit Hellenbroek, Smijtegeld en Groenewegen ontvangt?"

ds. Witteveen

Wellicht heeft burgemeester B.W.A.E. Sloet tot Olthuis de nodige niet uitgeschreven gedachten gehad waarnaar hij reeds korte tijd later kan verwijzen. Nog in hetzelfde jaar komt de predikant van Ermelo, H.W. Witteveen, in aanvaring met de kerkeraad.

Een ouderling wordt beschuldigd van ontuchtige handelingen met een persoon van hetzelfde geslacht. Na een onderzoek zonder resultaten voelt de kerkeraad voor een minnelijke schikking. De zinsnede dat Witteveen zich daarbij "uiteindelijk neerlegt" zegt veel over zijn visie.

Het volgende jaar loopt de spanning nog hooper op als de dominee zeer tegen de zin van de kerkeraad in eigenhandig de catechisatiebus opent om met het geld de catechiseermeester A. Nummerdor te betalen. De kerkeraad eist het geld terug. Echter Witteveen weigert. Tussenkost van de classis biedt geen uitweg. De meningsverschillen lopen zo hoog op dat kerkeraadsleden het avondmaal gaan mijden, aldus Sulman.

Teruggestuurd

Op zondag 17 oktober 1858 is de situatie dermate uit de hand gelopen dat de predikant bij de preekstoel wordt teruggestuurd door "de veldwachter". Inmiddels is er een tijdelijke schorsing over hem uitgesproken. De dominee heeft zich immers niet alleen tegen de nieuwe schoolwet uitgesproken maar ook het te licht bevonden schoolhoofd L. Natte onder de kerkelijke tucht gesteld.

De kerkleden worden onrustig. Een honderdtal lidmaten vraagt een einde te maken aan de onrust. Dat geschiedt eerst als het Provinciaal Kerkbestuur in 1859 tot de afzetting van ds. Witteveen besluit.

Dan is het ook met de rust in het naburige Elspeet gedaan. Op zondag 24 augustus 1856 heeft ds. J.G. Verhoeff (later voorzitter van de Confessionele Vereniging) z'n afscheid gepreikt. Het is de consulent, ds. M. van Leeuwen van Garderen, die enige tijd later de herdersstaf overneemt. Voorganger Verhoeff stuurt al snel een brief naar de burgemeester waarin hij zijn opvolger ervan beschuldigt niet mee te werken aan het handhaven van de orde en rust.

Ernstige verwonding

Het gemeenteverslag van 1857 doet de situatie in Elspeet af met de vermelding van "twee hevig tegen elkaar overstaande partijen, waarvan onderscheidde baldadigheden, vechterijen en zelfs een ernstige verwonding het gevolg zijn geweest".

Twee jaar later richt ds. Verhoeff opnieuw een schrijven aan de burgemeester. Hij wil z'n vorige gemeente bezoeken en op de avond van 13 april aldaar preken. De kerkeraad heeft dit afgewezen en daarom wil de oud-predikant uitwijken naar het schoollokaal. Verder verzoekt hij tot geruststelling van zichzelf en zijn vrouw om bijstand van één of twee rijksveldwachters.

De argumentatie spreekt boekdelen over de waardering van zijn gedane arbeid. "Ik weet hoe men vroeger jegens mij gezind was. Dit zal tengevolge van de handelwijze des leraars niet verbeterd zijn". De burgemeester stuurt hem voor zo'n dienst door naar "kerken van naburige plaatsen" en kan ook al geen rijksveldwachter inzetten.

Afzetting

Het proces tot afzetting van ds. Van Leeuwen begint uiteindelijk in de pastorie. Dienstbode Jannetje Boonen beticht de dominee in 1862 van "onzedelijke handelingen en onkies taalgebruik". De predikant dient op zijn beurt een klacht in wegens laster. Deze wordt terzijde gelegd. Het verzet tegen de voorganger wordt steeds groter. Oud-notabel C. Clement verklaart dat Van Leeuwen tijdens de doop "meer aandacht heeft voor de goed uitziende moeder van voor de plechtigheid".

Ondanks dat ruim tweehonderd personen een schrijven voor de predikant ondersteunen wordt de predikant op 31 juli 1863 door de synode "wegens onchristelijken wandel uit zijn ambt en bediening ontzet". Herhaalde verzoeken tot rehabilitatie missen hun gewenste uitwerking. Van Leeuwen wordt in mei 1871 predikant van de "kruisgemeente" te Elim, bij Hollandseveld.

Dichte kerkdeur

In Nunspeet zal het tot de tweede helft van de jaren zeventig duren alvorens de kerkdiensten minder massaal worden bezocht. De toenmalige predikant ds. D.P.M. Huët laat zich sterk leiden door de opwekkingsbeweging. Hij geeft de gezangen weer een plaats in de eredienst.

Dat is tegen het zere been van menigeen. "Het grootste deel van de gemeente gaat eigen kerkdiensten houden", aldus Sulman. Tot veler vreugde vertrekt hij in 1878 naar Goes.

Zijn opvolger, J. Kuijper, komt van andere huize. Hij heeft voorheen de Afscheiden kerken als predikant gediend. Toch botert het met hem al evenmin. Hij weigert eerst al de doop van een "te vroeg" geboren kind.

Vervolgens komt hij in 1881 in opspraak wanneer z'n vrouw in een brief mededeling doet van mishandeling. Met de kerkvoogdij raakt hij in conflict over de uitbetaling van de predikbeurten in vacante gemeenten. Wanneer in 1888 de afzetting volgt worden andermaal her en der in de gemeente op zondag samenkomsten belegd. De situatie was dermate dat een jaar eerder de hervormde dorpskerk voor een periode van zeven maanden gesloten is geweest.

Sulman gaat in zijn scriptie eveneens in op de politieke conflicten en het crimineel gedrag. Het zou te ver voeren daarop in dit artikel uit te wijden. Zeker is het een zeer interessante studie geworden, die is uitgegeven door de Heemkundige Vereniging Nuwenspete.